

УДК 378.091.12(075.8)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.85.34>

Н. О. Ткачова

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

А. С. Ткачов

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Т. М. Собченко

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ОСВІТНІЙ МАРШРУТ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ

У публікації актуальність проблеми професійного розвитку майбутніх учителів доведено. Виявлено, що одним із перспективних засобів вирішення цієї проблеми є розробка й реалізація індивідуального освітнього маршруту студента. Метою статті є визначення суті індивідуального освітнього маршруту та розкриття його можливостей як засобу професійного розвитку майбутніх учителів у цифровому середовищі університету. Установлено, що поняття «індивідуальний освітній маршрут» вчені розуміють неоднозначно, зокрема як: диференційовану освітню програму, що визначається індивідуальними здібностями й освітніми потребами здобувачів освіти, індивідуальними можливостями всіх учасників освітнього процесу, а також стандартами змісту вищої освіти; інструмент досягнення поставленої мети; планомірний поступальний рух до досягнення конкретних освітніх цілей.

У статті визначено, що індивідуальний освітній маршрут являє собою оптимальну для конкретного здобувача освіти послідовність засвоєння компонентів змісту вищої освіти, відображених у нормативних документах та власних програм професійного становлення. Під професійним розвитком майбутнього вчителя розуміється неперервний процес якісного перетворення фахівцем свого внутрішнього світу, постійного вдосконалення власних знань, умінь, професійно-особистісних якостей у процесі навчання та здійснення самоосвіти. Доведено, що результативність використання індивідуального освітнього маршруту як засобу професійного розвитку майбутніх педагогів у цифровому освітньому середовищі університету забезпечується дотриманням послідовності таких етапів: проведення електронної діагностики навчальних досягнень майбутніх учителів, вивчення їхніх індивідуальних особливостей, можливостей, потреб; проєктування суб'єктами навчання індивідуального освітнього маршруту власного професійного розвитку; практична реалізація майбутніми вчителями розробленого індивідуального освітнього маршруту професійного розвитку; аналіз перебігу та результатів реалізації індивідуального освітнього маршруту, при необхідності внесення коректив в існуючий проєкт.

Ключові слова: індивідуальний освітній маршрут, професійний розвиток, майбутній учитель, освітня траєкторія, освітня програма.

Постановка проблеми. Основними пріоритетами державної політики в галузі шкільної освіти є забезпечення її стійкого розвитку та відповідності актуальним потребам як кожної конкретної особистості, так і країни загалом. Випускники закладів загальної середньої освіти мають бути підготовлені до успішної життєдіяльності в сучасному постійно змінному суспільстві, а це вимагає цілеспрямованого формування у школярів критичного мислення, здатності грамотно формулювати свої стратегічні життєві цілі й поточні цілі в різних

видах активності та ефективно їх досягати, розбудовувати конструктивну взаємодію з іншими людьми, здійснювати повноцінну особистісну самореалізацію на основі врахування власних індивідуальних потреб, цінностей та здібностей.

Як наголошується в Концепції Нової української школи, сучасні вчителі мають забезпечити дієву педагогічну підтримку в процесі розвитку здібностей, талантів і можливостей учнів на основі реалізації взаємодії з ними на засадах взаємоповаги та партнерства. У свою чергу, це

актуалізує проблему підготовки вчителів, які зможуть сумлінно виконувати поставлені перед ними складні завдання в умовах сучасних викликів, забезпечувати інноваційний характер подальшого розвитку шкільної освіти, виконуючи роль агентів динамічних змін у цій царині та кваліфікованих провайдерів якісних освітніх послуг в умовах розбудови цифрового освітнього середовища [9]. У світлі цього особливої актуальності сьогодні набуває проблема професійної розвитку майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі вивчення наукової літератури з'ясовано, що зазначена проблема знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників. Так, методологічні засади підготовки майбутніх вчителів для школи інноваційного типу обґрунтовано в наукових працях О. Антонової, В. Гриньової, М. Гриньової, І. Зязюна, О. Караман, С. Омельченко, І. Смагіна, С. Сисоєвої, С. Харченка та ін. Психологічні та педагогічні основи професійного становлення педагогів висвітлено в публікаціях І. Бега, О. Дубасенюк, С. Максименка, О. Савченко та ін. Окремі методи, форми, засоби, що сприяють успішному професійному розвитку здобувачів педагогічної освіти, схарактеризовано А. Брехунцем, І. Парасюком, О. Печком, Н. Шайдою та ін.

У процесі проведення наукових розвідок визначено, що перспективним засобом забезпечення професійного розвитку майбутніх учителів у сучасному цифровому середовищі університету є реалізація індивідуального освітнього маршруту кожного з них. Проте з'ясовано, що зазначена проблема, незважаючи на її безсумнівну актуальність, не була об'єктом окремого педагогічного дослідження.

Метою статті є визначення суті індивідуального освітнього маршруту та розкриття його можливостей як засобу професійного розвитку майбутніх учителів у цифровому середовищі університету.

Виклад основного матеріалу. У довідковій літературі термін «маршрут» визначається як заздалегідь визначений шлях досягнення поставленої мети з конкретизацією основних пунктів його проходження [13]. У свою чергу, поняття «освітній маршрут» тлумачиться вченими як: диференційована освітня програма, що визначається індивідуальними здібностями й освітніми потребами здобувачів освіти, індивідуальними можливостями всіх учасників освітнього процесу, а також діючими стандартами змісту вищої освіти (Н. Сас) [12, с. 230]; планомірний поступальний рух до досягнення конкретних освітніх цілей (Н. Сперанська, О. Яцевич) [5].

Наведені тлумачення засвідчують, що поняття «індивідуальний освітній маршрут» трактується вченими неоднозначно, причому деякі з них

сприймають цей термін як синонім таких понять, як «індивідуальна освітня траєкторія» й «індивідуальна освітня програма». Поділяючи наукову позицію їх опонентів, зауважимо, що вищевказані поняття є близькими за значеннями, проте кожне з них має своє змістове наповнення.

На основі врахування точок зору різних учених (В. Лебедінцев, Я. Сухенко та ін.) [7; 15] визначено, що індивідуальний освітній маршрут являє собою оптимальну для конкретного здобувача освіти послідовність засвоєння компонентів змісту вищої освіти, відображених у нормативних документах та власних програм професійного становлення. Уточнимо, що індивідуальний освітній маршрут відображає плани суб'єкта навчання стосовно майбутньої освітньої діяльності, причому цей документ не конкретизує її перебіг, а тільки визначає певні контрольні точки маршруту, які мають бути пройдені здобувачем освіти.

У довідковій літературі зазначається, що траєкторія – це опис безперервної лінії, що описує тіло чи його окрему точку під час здійснення руху [13]. Отже, можна констатувати, що «маршрут» – це логістичний термін, а траєкторія – кінетичний термін. Як з'ясовано в дослідженні, індивідуальна освітня траєкторія – це сукупність певних освітніх заходів, прийомів, форм, технологій, які спрямовуються на досягнення персоналізованої освітньої мети майбутнього фахівця. На відміну від індивідуального освітнього маршруту, зазначена траєкторія відбиває вже пройдений шлях суб'єктом навчання на шляху професійної становлення, конкретний освітній результат та особистий зміст опанування змісту освіти. У світлі цього взаємозв'язок між індивідуальним освітнім маршрутом та індивідуальною освітньою траєкторією здобувача проявляється насамперед у тому, що реалізація цієї траєкторії передбачає попередню розбудову індивідуального освітнього маршруту студента.

Я. Сухенко на основі врахування ідей Я. Вишневської конкретизує, що реалізація індивідуальної освітньої траєкторії включає змістовий аспект (відображено у варіативних навчальних планах, що визначають індивідуальний освітній маршрут), діяльнісний (спеціальні освітні технології як засіб реалізації розробленого маршруту) та процесуальний (відображає організаційні питання здійснення вищевказаного процесу [15, с. 374]. Важливо також відзначити, що взаємозв'язок між вищевказаними феноменами проявляється також у тому, що під час проектування індивідуального освітнього маршруту майбутнього фахівця важливо враховувати вже пройдену ним індивідуальну освітню траєкторію, тобто його освітні й особистісні досягнення, накопичений досвід.

Вважаємо також за доцільне розкрити взаємозв'язок між поняттями індивідуального освітнього маршруту й індивідуальної освітньої програми.

У світлі цього зауважимо, що в Законі України «Про вищу освіту» освітня програма визначається як «система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти» [6]. У світлі цього освітню програму можна сприймати як розроблений та затверджений план дій з описом очікуваних результатів і ресурсів.

На основі врахування діючих освітніх програм розробляються індивідуальні освітні програми, які визначають специфіку засвоєння здобувачем освіти змісту освітнього стандарту на основі врахування його особистісних інтересів, цілей та можливостей. Основу цієї програми складають уявлення суб'єкта навчання про майбутню освітню діяльність, її цілі, зміст, способи та засоби реалізації, очікувані результати, шляхи взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу, тому здобувачі освіти мають виконувати активну роль у її складанні, чітко визначаючи персональні поточні цілі своєї навчальної роботи та осмислюючи способи їх досягнення, послідовність власних дій. Індивідуальна освітня програма містить деякі контрольні точки, які виконують роль своєрідного остову для індивідуального освітнього маршруту здобувача вищої освіти та спрямована на його особистісний та професійний розвиток. Зазначений маршрут можна сприймати як різновид індивідуальної освітньої програми, в якому провідна увага приділяється визначенню шляхів та способів досягнення поставленої мети.

Як підкреслює О. Савицька, індивідуальний освітній маршрут здобувача освіти дає змогу забезпечити практичну індивідуалізацію процесу його навчання, створення умов, сприятливих для розкриття особистісного потенціалу й розвитку індивідуальних особливостей людини за допомогою відбору адекватного дидактичного матеріалу та відповідних способів діяльності [11, с. 257]. У контексті порушеної проблеми в пригоді також стали думки І. Таран про те, що характерними ознаками індивідуального освітнього маршруту здобувачів вищої освіти є: проектування персонально під кожного учасника освітнього процесу; перетворення кожного здобувача вищої освіти в суб'єкта й сооператора процесу свого навчання, який бере активну участь в його плануванні, організації та здійсненні; надання дієвої педагогічної підтримки майбутнім фахівцям на шляху їхнього професійного становлення, що дає змогу трансформувати особистісно орієнтований процес навчання людини в її індивідуальний освіт-

ній маршрут; під час розробки зазначеного маршруту індивідуалізація процесу навчання передують його диференціації [16, с. 389].

Для виявлення можливостей використання індивідуального освітнього маршруту як засобу професійного розвитку майбутніх педагогів у цифровому освітньому середовищі університету також важливо уточнити суть процесу цього розвитку. Так, А. Глетсорн стверджує, що професійний розвиток вчителя передбачає його становлення в професійному контексті на основі накопичення практичного досвіду й систематичного аналізу власної педагогічної діяльності [1, с. 41]. За Дж. Шіренсом, зазначений феномен, являючи собою систему діяльностей різного, включає початкову підготовку вчителя, програми введення в педагогічну професію, післядипломну підготовку, а також неперервний професійний розвиток фахівця в освітньому процесі школи, що сприяє формуванню в педагога необхідних знань, умінь, навичок, особистісних якостей та інших професійно важливих властивостей, а як наслідок – підвищення рівня сформованості фахових, соціальних та особистісних компетентностей [3].

У контексті інтеграції України в європейський освітній простір слід також враховувати висновки Н. Мукан про те, що в розвинених англійських країнах професійний розвиток педагога спрямований на виконання насамперед таких важливих завдань: своєчасне оновлення уявлень вчителя про новий контекст освіти на початку XXI століття на основі попередньо освоєних знань; ознайомлення педагогів з новими вимогами, викладеними в освітніх програмах та інших нормативних документах, що регламентують роботу закладів загальної середньої освіти; опанування інноваційних освітніх технологій, що сприяють ефективному професійному розвитку вчителя; спонукання здобувачів педагогічної освіти до вивчення й обміну передовим досвідом професійної діяльності; визначення поточних проблем своєї щоденної професійної роботи та пошук дієвих шляхів їх розв'язання [8, с. 25].

У статті під професійним розвитком майбутнього вчителя розуміється неперервний процес якісного перетворення фахівцем свого внутрішнього світу, постійного вдосконалення власних знань, умінь, професійно-особистісних якостей у процесі навчання та здійснення самоосвіти.

Слід також уточнити, що в попередніх публікаціях на основі аналізу наукової літератури було розкрито наукову позицію авторів щодо розкриття суті феноменів цифровізації вищої освіти й цифрового освітнього середовища [2; 4; 14]. Зокрема, уточнимо, що в статті під указаним середовищем розуміємо частину загального інформаційного простору, що являє собою відкриту сукупність різних інформаційних систем і ресурсів, засобів

передачі даних, а також апаратно-програмного й організаційно-методичного забезпечення освітнього процесу, призначених для забезпечення виконання різноманітних педагогічних завдань та спрямованих на задоволення індивідуальних і групових потреб користувачів в отриманні якісних інформаційних послуг.

У дослідженні також враховувалися теоретичні положення К. Полупан про значні потенційні можливості проектування індивідуального освітнього маршруту майбутнього вчителя в умовах цифрового середовища, що має такі характерні ознаки:

– створення професійної мережі, що об'єднує в собі технічні, цифрові, телекомунікаційні ресурси й мережеві спільноти, централізація й упорядкування яких забезпечує успішну взаємодію всіх учасників освітнього процесу. До форм реалізації зазначених ресурсів відносяться такі: чати, вебінари, форуми, веб-конференції, цифрові квести тощо;

– розбудова комфортного для суб'єктів освітнього й науково-дослідницького простору. Передбачає реалізацію оновленої схеми створення освітніх програм, застосування симуляторів, онлайн лабораторій, навчальних онлайн платформ із застосуванням штучного інтелекту, мережевих кафедр тощо;

– забезпечення органічного поєднання результатів навчальної діяльності кожного окремого здобувача педагогічної освіти з результатами групової роботи учасників освітнього процесу на основі дотримання принципів взаємоповаги, регулярного обміну ідеями, висунутими варіантами рішень, умовиводами. Це дає змогу реалізовувати оригінальну процедуру діагностики навчальних досягнень майбутніх учителів, розбудови послідовності етапів формування їхньої професійної компетентності, що стає основою для отримання даних індивідуальної освітньої статистики як своєрідного педагогічного «діагнозу» [10, с. 12].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. На основі узагальнення результатів досліджень різних науковців та власної викладацької діяльності зроблено висновок про те, що висока результативність використання індивідуального освітнього маршруту як засобу професійного розвитку майбутніх педагогів у цифровому освітньому середовищі університету забезпечується дотриманням послідовності таких етапів:

1. Проведення діагностики навчальних досягнень майбутніх учителів, вивчення їхніх індивідуальних особливостей, можливостей, потреб, інтересів, життєвих планів на основі використання спеціального програмного забезпечення та діагностичного обладнання.

2. Проектування майбутніми вчителями індивідуального освітнього маршруту їхнього професій-

ного розвитку на основі врахування нормативних вимог до підготовки шкільних педагогів і професійного профілю вчителя, надання здобувачам освіти педагогічної підтримки у виборі навчальних дисциплін, форм і методів освоєння навчального матеріалу, плануванні використання засобів неформальної й інформальної освіти.

3. Практична реалізація розробленого індивідуального освітнього маршруту професійного розвитку майбутніми вчителями на основі розбудови та впровадження індивідуалізованих навчальних планів, індивідуальних освітніх програм та графіків навчання, додаткових освітніх модулів, використанні обраних засобів неформальної й інформальної освіти.

4. Аналіз перебігу та результатів реалізації індивідуального освітнього маршруту професійного розвитку майбутніх учителів на основі застосування електронних діагностичних засобів, при необхідності внесення коректив в існуючий проект.

Подальші перспективи власних наукових розвідок вбачаємо у визначенні педагогічного потенціалу використання індивідуального освітнього маршруту в процесі формування професійної компетентності майбутніх учителів.

Список використаної літератури:

1. Glatthorn A. Teacher development. International encyclopedia of teaching and teacher education; ed. L. Anderson. London: Pergamon Press, 1995. P. 41-45.
2. Plavcan P., Tkachova N. O., Zeniakin O. S. Digitalization of university education: advantages, risks, and prospects. *Theory and methods of teaching and education*. 2022. № 53. С. 62–73.
3. Scheerens J. Teachers' professional development. Europe in international comparison. *An analysis of teachers' professional development based on the OECD's Teaching and Learning International Survey (TALIS)*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 2010. 204 p.
4. Sobchenko T., Dotsenko S., Tkachova N. The results of the use of cloud technologies in the educational process of pedagogical universities in a pandemic *Society. integration. Education: proceedings of the International Scientific Conference (2022, May 27th)*. Vol. I. P. 246-260.
5. Speranskaya N., Iatsevich O. Student's Individual Educational Route: Problems and Challenges. *Advances in Economics, Business and Management Research*. International Scientific Conference «Far East Con» (ISCFEC 2020). Vol. 128. P. 318-323.
6. Закон України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, с. 2004; із змінами і доповненнями). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. (дата звернення: 22.12.2022).

7. Лебединцев В. Б. Индивидуальная образовательная программа как новое явление общего образования. *Педагогический журнал Башкортостана*. 2012. № 2. С. 31-34.
8. Муқан Н., Грогодза І. Професійний розвиток педагогів: теоретичні та методологічні аспекти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 5. С. 18–27.
9. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи (ухвалений рішенням Колегії МОН від 27.10.2001 р.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 22.12.2022).
10. Полупан К. Л. Концептуальные основы проектирования индивидуального образовательного маршрута студента в цифровой образовательной среде университета: автореф. ... дисс. док-ра пед. наук: 13.00.01. Калининград, 2020. 41 с.
11. Савицька О. Роль елективних курсів в індивідуальному освітньому маршруті учнів технологічного профілю навчання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2013. Ч. 3. С. 254-259.
12. Сас Н. Індивідуальний освітній маршрут як форма педагогічного супроводу студентів – внутрішньо переміщених осіб у нових умовах життя та навчання. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Вип. 20. С. 231-234.
13. Словник української мови: у 20 томах / Голов. наук. ред. В. М. Русанівський, наук. ред. Н. Г. Озерова; уклад.: Л. Л. Шевченко та ін. К.: Наукова думка, 2010. URL: <https://1677.slovaronline.com>. (дата звернення: 22.12.2022).
14. Собченко Т., Ткачов А., Ткачова Н. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2022. Вип. 2 (51). С. 145-147.
15. Сухенко Я. В. Індивідуальна освітня траєкторія: аналіз феномену у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях: аналіз феномену у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології*: 2017. Вип. 38. С. 371–383.
16. Таран І. В. Сутність індивідуалізації освітнього процесу у вищому навчальному процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах*. 2010. Вип. 10 (63). С. 388-391.

Tkachova N., Tkachov A., Sobchenko T. Individual educational route as a means of professional development of future teachers in the digital educational environment of the university

The publication proves the relevance of the problem of professional development of future teachers. It was revealed that one of the promising means of solving this problem is development and implementation of individual educational route of the student.

The purpose of the article is to define the essence of individual educational route and to reveal its possibilities as a means of professional development of future teachers in the digital environment of the university. It has been established that the concept of "individual educational route" is understood differently by scientists, in particular as: differentiated educational program, which is determined by individual abilities and educational needs of educational applicants, individual opportunities of all participants of the educational process, as well as standards of higher education content; instrument of achievement of the set goal; uniform and progressive movement toward achievement of specific educational goals.

The article defines that the individual educational route is the optimal sequence for a particular student of education to learn the components of the contents of higher education, reflected in the normative documents and their own programs of professional education. The professional development of the future teacher is a continuous process of qualitative transformation by the specialist of his inner world, constant improvement of his own knowledge, skills, professional and personal qualities in the process of education and realization of self-education.

The study proved that the efficiency of the use of individual educational route as a means of professional development of future teachers in the digital educational environment of the university is ensured by following the sequence of the following stages: carrying out of electronic diagnostics of educational achievements of future teachers, studying their individual peculiarities, opportunities, needs; design by subjects of training of an individual educational route of their own professional development; practical realization by future teachers of the developed individual educational route of professional development; analysis of the progress and results of the implementation of an individual educational route, if necessary, making adjustments to the existing project.

Key words: *individual educational trajectory, professional development, future teacher, digital educational environment, individual educational trajectory, individual educational program.*